

Hänt på

SÖRMLANDSLEDEN

Informationsblad från föreningen Sörmlandsleden, september 1998

INBJUDAN

TILL SÖRMLANDSLEDENS 25-ÅRSJUBILEUM SÖNDAGEN
DEN 27 SEPTEMBER 1998 VID ÅNHAMMARS SÄTERI

Sörmlandsleden har vuxit fram genom ett intressefyllt samspel mellan drygt 500 ideellt arbetande personer, hundratalet samhälleliga institutioner, ca tusen markägare, nästan hundra beredskaps- och ALU-lag, enskilda ALU specialister, yrkesskolor, flyktingförläggningar, militära arbetslag i samband kungens 50 årsdag, privata företag samt natur och friluftsengerade organisationer och föreningar där friluftsförandet spelat en viktig roll.

Genom detta och en långt driven delegering har vi kunnat skapa världens mest omfattande natur- och kulturled.

I vårt 25-årsjubileum ingår vår stora mycket välbesökta utställning på Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm. För er som ännu inte besökt utställningen kan vi nämna att den står kvar t.o.m. den 1 november. Vårt officiella 25 års firande är förlagt till Ånhammars säteri där Anders von Stockenström 1970/ 1971 lät oss bygga den demonstrationssträcka, som blev starten för hela Sörmlandsleden.

Vi skulle sätta värde på om du och din familj ville vara med och hedra Sörmlandsledens 25 år med er närvaro.

Välkommen

Program

09.00 - 09.30	Samling vid Ånhammar. Efter parkering vandring till Ösjön (3 km på etapp 19).
09.15 - 10.15	Femkampstävling på Näset. Efter genomförd tävling fortsatt vandring mot Ösjön.
11.15	Jubeliumsansförande av föreningens ordförande, Staffan Karlsson, landshövding Bo Holmberg
11.45	Sopplunch - var god tag med tallrik, matbestick och mugg Prisutdelning, Gustaf Höglunds litografi Ånhammar, guidebok, skärbrädor, mössor
12.45	Vandring för den som så önskar - till Horsbetslet som är en av ledens märkligaste sevärdheter (en av naturen skapad 10m lång stenbro). Därefter åter mot Ånhammar (5 km).
ca 14.30	Avfärd Ånhammar

Sörmlandsleden 25 år

En vandringsled växer fram

Tankar kring arbetet med leden

Gunnar Löwgren

Det är många erfarenheter och intresse för vandring som så småningom knutits samman och formats till idéer om en vandringsled i låglandet.

Det låter enkelt att märka ut en stig genom skogslandskapet och göra en vandringsled. Arbetet från idé till en färdig led börjar med en lustfylld period av rekognoseringar. Sedan följer en arbetskrävande uppgift, insamlandet av underlag för det fortsatta arbetet samt att planera genomförandet. Det är då en fördel att ha haft kontakt med andra vandringsleder, vandrat och tagit del av deras erfarenheter.

De svenska fjällen hade jag upplevt redan under 30-talet och under krigsåren. Beredskapens primitiva skogsliv i Värmlands, Jämtlands och Lapplands tassemarker gav mersmak till djupare naturkontakter även i låglandet.

Under studier 1946 i Lausanne fick jag goda möjligheter att bekanta mig med den alpina världen, vilket förstärkte ett livslångt intresse för vandring. Redan året därpå blev jag frälst för den norska fjällvärlden med dess fascinerande berg, glaciärer och stugor.

Även 1948-49 hade jag förmånen att få arbeta för Sandvik i USA och stiftade då bekantskap med såväl de amerikanska nationalparkerna som med den idéellt skötta Appalachian Trail, jag sedan så många gånger skulle få uppleva.

Väl hemma i Sverige 1950-51 fortsatte de norska upplevelserna för att därefter åren 1952-59 stationeras i Holland och Tyskland med många utflykter i Österrikes, Tysklands och Italiens bergstrakter. Hösten 1959 lockades jag tillbaka till Sverige och Oxelösund och 60-talet blev ett synnerligen arbetsintensivt decennium och då var det en verderkvickelse att få ströva omkring i de sörmländska skogarna.

Vid Oxelösunds järnverk anställdes ca 3.000 personer som kom från alla delar av vårt land. Oxelösund var då en jungfruelig mark för föreningslivet och tjänstemannaklubben fick hjälpa till att aktivera fritidsverksamheten.

Under min tid som ordförande fick vi igång bland annat Friluftsförbundet, en filmstudio, en aktivare teaterverksamhet och ett segelsällskap, ofta startat dessa med någon form av festlighet.

Den första officiella manifestationen för vandring ordnades i form av ett stort symposium där vi i fem separata, bemannade stationer med tält, fullständig vandringsutrustning och diavisningar berättade om vandringar i olika delar av Sverige, Norge och i vårt eget län.

Jag hade tidigare uppmärksammat en artikel i DN där Kurt Kjellgren beskrev sina vandringar i Sörmland och sina ansträngningar att förmå myndigheterna att engagera sig - tyvärr utan resultat. Kurt inbjöds att komma till symposiet och berätta om sina idéer. Det blev inledningen till en långvarig vänskap och erfarenhetsutbyte. Kurts rekognoseringar skedde i Friluftsförbundets regi och han hade många goda och intresserade medhjälpare. En tid efter vårt symposium i Oxelösund inbjöd Friluftsförbundet i Sörmland alla naturintresserade organisationer, Hembygdsföreningar, turistorganisationer och markägare till ett möte på Solbacka.

Där åtog sig Kurt, Erik Söderström och jag själv att arbeta vidare på vandringsleden. Det blev starten på det officiella arbetet med Sörmlandsleden: Vår idé i Oxelösund var att endast beskriva olika vandringsmöjligheter. De flesta var ju orienterare. Vår arbetsgrupp som bildats efter diskussion med så många intressenter fungerade som en självständig grupp med egen ekonomi inom Friluftsförbundets sörmlandsdistrikt.

Vi beslöt inom arbetsgruppen att arbeta för en markerad led och bedömde det möjligt att under en längre tidsperiod fortsätta depåbörjade rekognoseringsarna och ta de erforderliga markägarkontakterna och sedan med idéella krafter utföra det praktiska arbetet.

Nu vidtog en synnerligen intressant och lustfylld period till vilken det inte var några svårigheter att rekrytera intresserade rekognosörer.

Den verkliga vändpunkten i projektarbetet kom då chefen för länsstyrelsens naturvårdsenhet Georg Olsson erbjöd beredskapslag för det praktiska arbetet i Södermanlands län. Arbetslösheten var nämligen i början på 70-talet besvärande och länsstyrelsen sökte arbetskrävande projekt där skogsvårdsstyrelsens beredskapslag kunde sättas in. Vår arbetsgrupp mobiliserade många frivilliga rekognoseringsgrupper som också sedan skötte merparten av markägarkontakterna. Länsstyrelsens och skogsvårdsstyrelsens specialister blev ett verksamt stöd i kontakterna speciellt med de stora markägarna. Den administrativa delen av verksamheten blev omfattande och vi begagnade oss av moderna organisationsmodeller. Jag gjorde flera resor, privata såväl som tjänsteresor till USA och träffade då de ansvariga och vandrade även på Appalachen Trail i USA och Bruce Trail i Canada. Dessa idéellt skötta leder blev mönstret för vår verksamhet. Mönstret för våra skärmskydd kommer också därifrån.

Gustaf Lewenhaupt från Wisbohammars gård i Gnesta som representant för de större markägarna hjälpte oss i arbetsgruppen med att övertyga sina kollegor.

För att kunna demonstrera för tveksamma markägare hur vi avsåg bygga leden fick vi tillåtelse av Anders von Stockenström på Ånhammar att bygga en demonstrationssträcka.

Vi kontaktade också Jägarförbundet som ställde sig positivt till en vandringsled.

En grupp med länsstyrelsens Björn Hägg och skogsvårdsstyrelsens Lars-Ove Österberg samt jag själv formerades till en ledningsgrupp för utbyggnaden.

Gruppen ansvarade för alla offentliga kontakter med myndigheter.

Markägarkontakterna blev innehållsrika och vi har bara misslyckats på 8 ställen. Rolph Englund som varit med vid några dramatiska tillfällen brukade fråga när boken "Mina möten med markägare" kommer. Det är många som ställt upp bl a "fågel Anders" som blev starkt engagerad. Själv har jag haft kontakt med ca 500 markägare och har många trevliga minnen därifrån. När vi rekognoserat för etapp 24 och kom i närheten av Munkeboda gick jag fram till gården och frågade om vi passerade på tillräckligt stort avstånd, ca 200 meter. Mor i huset svarade "nä, kan ni inte dra den förbi här. Det är så trevligt att se folk"! Ett annat trevligt möte var det med Fjällskäfte gods. Vi skulle här passera rätt stora områden och jag bad att få presentera vårt förslag. Vid sådana tillfällen brukade jag presentera leden lite utförligare och även visa lämpliga diabler. Här hade man samlat godsets personal och när jag dragit mitt förslag, så nämnde herr von Celsing att han inte tyckte det var så särskilt bra och kom med ett betydligt bättre och intressantare förslag till dragnings.

Skogsvårdsstyrelsens beredskapslag som ibland uppgick till nästan 80 personer arbetade med stor intensitet och vi hade mycken möda att hinna med alla markägarkontakter. Det räckte dock inte bara med att ha markägarnas godkännande även länsstyrelsens naturvårdsenhet skulle godkänna våra förslag. Vi måste naturligtvis ta hänsyn till skyddsvärda områden, fridlysta fåglars boplatser och andra restriktioner. Detta medförde att vi i flera fall fick lägga om leden. På ett ställe trodde vi själva att vi gjort rätta förberedelser. Vid Uvberget, norr om Stavsjö, undvek vi att gå över detta vackra och intressanta berg och drog det i en mer ointressant trakt. Där missade vi ordentligt. Vi gick nämligen förbi ett fiskgjusebo och länsstyrelsen styrde oss därför upp på det berg vi trodde att vi skulle undvika. Det skyddsvärda fåglarnas boplatser är nämligen inte offentliga. Länsstyrelsen har senare hjälpt oss att undvika skyddsvärda områden och samtidigt angivit alla arkeologiska och etnologiska samt naturminnesmärken. Vi har sedan åkt slalom mellan dessa intressanta platser.

När vi kommit igång med arbetet i Sörmlands län och även regognoserat i Östergötlands och Stockholms län och inbjöd vi, vid två olika tillfällen, respektive läns länsstyrelse, skogsvårdsstyrelse, arbetsmarknadsmyndigheter och kommuner. Ledningsgruppen presenterade hur vi arbetade i Sörmlands län, och lämnade ett förslag till ledsträckning och föreslog samma åtgärder i respektive län. Eftersom alla beslutsfattare var samlade kunde vi vid sittande bord få klartecken att påbörja arbetet med vandringsleden i båda länen.

I arbetsgruppen för de frivilliga insatserna hade Kurt Kjellgren dragit sig tillbaka och ersatts av Eva Johansson och Birger Nordin. I Stockholms län fick sedan Eva Johansson dra det tyngsta lasset.

Under arbetets gång gäller det att hålla kontakt med andra vandringsleder i Sverige såväl som i utlandet. I Sverige bjöd vi in de övriga låglandslederna till ett symposium i Oxelösund år 1993. Dessa symposier fortsätter nu vartannat år. I USA och Canada har väl utvecklade vandringsleder och där har jag vandrat och dokumenterat flera såväl i Canada som på Amerikas ost- och västkust samt i Klippiga bergen. Själv har jag dock inte vandrat på Inkaleden, i sydamerika men där har min dotter Monika hjälpt till med dokumentation.

Själv hann jag tyvärr bara vid tillfälle i Asien och Afrika besöka Malaysias regnskogar. Här har jag dock fått hjälp av mina barn som vandrat i Sydkorea, Japan, Indonesien och h Borneo samt gjort några månadslånga vandringar i Nepal och Tibet. På Nya Zeeland och i Australien har jag själv bekantat mig med flera intressanta vandringsleder och diskuterat med de ansvariga. På Nya Zeeland blev jag inbjuden till miljöministern för diskussion av hur man tacklar problemet med privata markägare. Kontakterna med andra leder har givit många impulser till förbättringar. Idén med groptoiletter är hämtad från Adirondacks och skärmskydden från Appalachian Trail, båda i USA. Utformningen av skyltar, leddragningar och kulturaktiviteter löser man på många olika sätt och allt detta ger oss impulser till förbättringar.

UTÅNGSSTUGORNA

Övernattningsstugorna och kulturbyggnaderna utefter leden är ett värdefullt projekt som vi tyvärr inte haft tillräcklig tid att ägna oss åt och ge den PR de är värda.

När vi började vi arbetet med leden ställdes frågan om vi för barnfamiljer och äldre som inte vågade ligga i tält kunde ordna med inomhusövernattningar. Vi försökte då förgäves motivera lantbrukare och närboende utefter leden att inreda enklare login.

När sedan kyrkan i Norrköping ringde och frågade om vi hade användning för en gammal byggnad i Krokek, som man ville bli av med, väcktes vårt intresse. Tillsammans med Krok-eks hembygdsförening och Lions har sedan denna månghundraåriga krog, så realistiskt tecknad av Sergel, blivit restaurerad.

I detta projekt har vi byggt och restaurerat 26 byggnader. Materialet har vi huvudsakligen erhållit från 29 rivningar av utdömda timmerhus. Dessutom har vi med hjälp av 5 konstnärers färglitografier bytt till oss byggnadsmaterial för ca en miljon kronor. Vi har sedan sågat upp ca 500 m² timmer som omvandlats till stugor, möbler, spänger, skärmskydd, toaletter etc.

Hur ser ledens framtid ut?

Vi har för en idéell organisation haft en kraftfull utveckling. Om vi nu antar att stug- och kulturprojektet i stort är uppbyggt och att endast smärre justeringar återstår bli a vid Kärrgruvan och Naturmuséet samt att endast nydragning från Strängnäs fattas skulle vi kunna komma in i ett lugnare tempo.

Hela ledens existens baseras ju på etappledarnas och regionsansvarigas engagemang.

Fungerar inte detta, vittrar leden sönder, och det bör vi nog försöka undvika. När någon etappledare inte orkar med bör han själv eller med hjälp av de regionansvariga försöka rekrytera en medhjälpare som sedan lämpligen kan överta hela ansvaret för sträckan. På leden i utlandet har varje sträcka oftast två personer. De ska ju vara ett nöje att arbeta med leden och då bör ju inte arbetet bli alltför betungande. Ett sätt att göra arbetet mera lustfyllt vore kanske att ordna regionsträffarna som en mer gemtlig sammankomst i någon av stugorna. Vi har dock ett problem, som inte är löst. Arbetet med stödet åt etappledarna kräver Morgans heltidstjänst. Med ledens omfattning är det nödvändigt att en person på heltid sköter servicen för underhållet till etappledarna och stugvärdarna.

På kansliet där jag nu arbetar på heltid har vi värdefull hjälp i form av ALU-tjänster.

Dessa har dock endast arbetat i fem till sex månader i taget vilket alltid inneburit ständiga inkörningssvårigheter. När du läser detta har jag kanske redan fyllt 80 år och det brukar vara en ålder då det är lämpligt att gå i pension men detta kräver en mer stadigvarande tjänst på kansliet och vi hoppas att detta går att ordna så att jag successivt kan träda i full pension och kanske till en början med gå ned på heltid och så småningom kunna säga:

"Lycka till" med det fortsatta arbetet på Sörmlandsleden.

Informationsvandring för nya etappledare

Lördagen den 29 augusti arrangerades en informationsvandring, för nya etappledare, på Nynäsområdet. Syftet med vandringen var dels att ge de nya etappansvariga lite information om hur man praktiskt sköter sitt jobb på leden, dels att ge dem tillfälle att träffa andra etappledare och Sörmlandsledsentusiaster i en trevlig samvaro.

Vi samlades vid Utängsstugan, detta upprustade torp, med sitt vackra läge i dalen ner mot Sandviksbadet. Vi åkte bil några kilometer ner till Sandviksbadet där vandringen började.

S-O Jonsson, regionansvarig för Nynäsområdet, informerade kort och allmänt om organisationen och etappskyltar. Därefter startade vår vandring på etappen 53, Sandviks badplats - Utängsstugan - Karlfors kvarn (etappansvarig Eva Friedmann). Leden går där längs stranden av Tvären, en cirkelrund havsvik, troligen formad av ett meteornedslag i tidernas begynnelse. Senare svänger dock leden norrut upp i den karga, bergiga skogsterrängen. Där på en höjd träffar vi på den etappansvarige, Eva Friedmann, som informerar om hur man markerar leden med målning, stoplar m m på ett sätt som ger bra ledning och inkräktar minsta möjliga på naturen.

Vi vandrar vidare genom skogen, någon plockar kantareller, andra snappar åt sig lingonklasar

som just mognat och så kommer vi fram till en glänta med ett par stortallar och Morgan Andersson.

Han bjuder på kaffe och smaskbulle och informerar och demonstrerar hur man ska röja och vilka verktyg som finns - såg, grensax, buskklie och röjsåg.

Vi fortsätter genom skogen och korsar stora vägen ned mot Sandvik. Över det djupa vägdiket är en bro byggd och där informerar Lars-Ove Österberg, skogsvårdsstyrelsen, om lite större byggnationer som broar, spänger, stättor. Lars-Ove var aktiv delaktig i den första utbyggnaden av leden och kommer nu att gå in som områdesansvarig för södra delen av leden.

Nu är det bara en kortare bit kvar genom ett öppnare landskap tills vi kommr tillbaka till Utängsstugan. Där sätter Morgan fart på grillen, Gunnar delar ut verktyg och etappledarp-ärm till de nya etappledarna och Eva Friemann, som är stugvärd på Utängsstugan, grillar korv. Och så blir det korvkalas med potatissallad och öl, kaffe kokt på vatten från stugans kallkälla. Vädet var så pass fint att vi kunde sitta ute på gårdsplanen under det enorma gråpäronträdet.

*Ett trevligt arrangemang tyckte
S-O Jonsson*

De två stora projekten

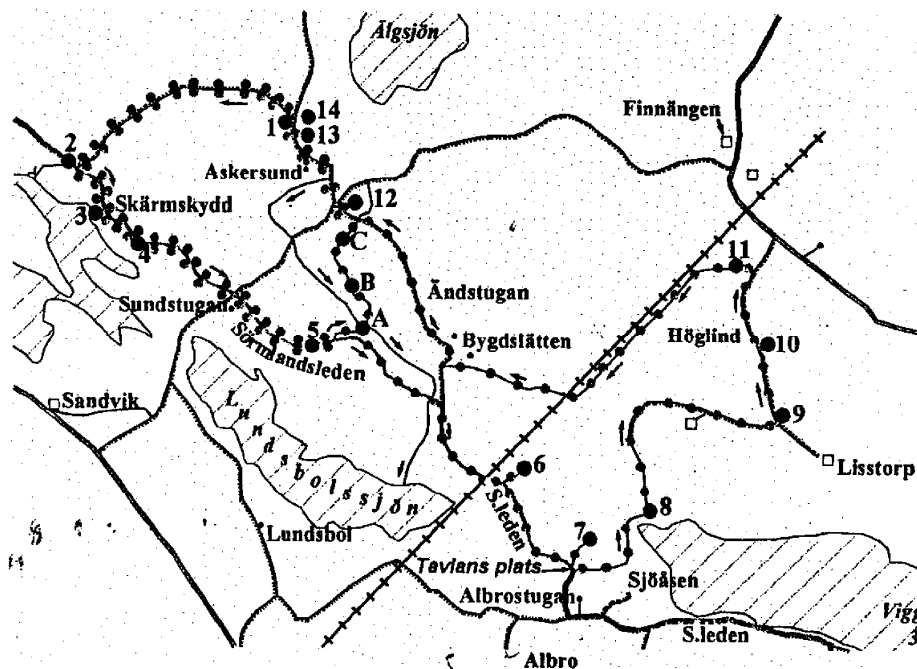
Gruvleden i Tunaberg och naturmuseislingan söder om Katrineholm är, trots att de ej är klara, mycket välbesökta. En stark mediabevakning har bidragit till den goda besöksfrekvensen. I synnerhet på naturmuseislingan där flera hundra skrivit in sig i "Gästboken". Antalet vandrare är sannolikt betydligt fler. Projektet i Tunaberg sker i samarbete med Bergshistoriska Föreningen. Krister Anderssons insatser har här varit avgörande för ledens tillkomst. För Naturmuseislingans tillkomst har Hembygdsföreningen, Rune Öhlin och Gustav Andersson samt vår etappledare Börje Johansson varit ansvariga.

Långa 11.5 km (Orange)

- 1 Lingrop
- 2 Tjärdal
- 3 Skärmskydd
- 4 Gammal kolningsplats
- 5 Gammal kolningsplats
- 6 Källa
- 7 Stenar (Lisstorpsblocken)
- 8 Övernattingsstuga
- 9 Slätteräng
- 10 Smedja
- 11 Kalkugn
- 12 Urskog
- 13 Tjärdal
- 14 Kolarkoja

Korta 5.0 km (Blå)

- 1 Lingrop
- 2 Tjärdal
- 3 Skärmskydd
- 4 Gammal kolningsplats
- 5 Gammal kolningsplats
- A Skärming (Berg)
- B Lingrop
- C Kalkstensbrott
- 12 Urskog
- 13 Tjärdal
- 14 Kolarkoja

Naturmuseislinga

Etapp 28 går här söderut över ängsmarken mot Stavsjö och NV mot Forssjö. Naturmuseislingan leder österut till övernattingsstugan Gustaf Höglund, slätterängen, smedjan och kalkugnen.

Efter kalkugnen kommer vi fram till en kraftledningsgata som vi följer ca 1 km. Normalt är en sådan sträckning mycket ointressant men här får vi i blomningstid uppleva en sällsynt blomsterpakt. Här blommar brudborst i tusental. Även brudsporre, jungfrulin, tvåblad, en orkideart och en stor mängd vanliga blommor – en botanikers eldorado. Urskogsområdet vid Staksundskorset avslutar rundvandringen.

SÖRMLANDSLEDEN

Ettapp 37:1 Näve kvarn - Kärrgruvan
8,5 km **ca 3 tim**

Ettapp 37:1 är början på den speciella gruvled som via Kärrgruvefältet går fram till Koppartorp.

Tunabergs Bergslag är ett synnerligen intressant område där Sörmlandsleden samarbete med Bergshistoriska föreningen i Oxelösund och Hembygdsföreningarna söker levandegöra hur vår bergshantering formats under de senaste årtusendet. Vi vet att ett stort antal bondehytter troligen var verksamma redan på 1100-talet med såväl myrsmalm som med vanlig malm. Någon skriftlig dokumentation presenterade dock ej dåtidens bönder. Först när Vadstena kloster genom donationer blev ägare till hytter och gruvor får vi ordentlig skriftlig dokumentation. De rikligt förekommande på hytter och de synliga bevisen i form av bearbetade gruvor och hyttrester samt alla lämningar efter den omfattande förindustriella verksamheten, som bedrivits i området, ger oss värdefulla inblickar i utvecklingen.

Extra intressant är det att studera det komplicerade dammsystem som före elektriciteten gjorde det möjligt att med vattenhjul och stånggångar någorlunda kontinuerligt kunna driva det olika verksamheterna. Koppar- och järnhytter, kvarnar, sågar, hammare, smedjor etc. Kraften från Näveån har varit avgörande för den förindustriella verksamheten i Näve kvarn. Från sitt utlopp i Nävsjön till Saltsjön har det funnits ca 15 dammar och ca 25 vattenhjul för olika verksamheter.

Härifrån "Magasinet" går leden över landsvägen till Masugnsdammen förbi Svalbergsgården och bränneriet över Nävån och här börjar ett Eldorado av historiska lämningar som alla beskrivs på särskilda sevärdhetstavlor med text och kartor. Här fanns bl a det övre bruket som anlades 1623. Det flyttades sedan nedströms och blev Näve kvarns bruk.

1760 anlades här även en kopparhytta. Leden fortsätter förbi Alstorpsdammen - en hålldamm som fångade upp vår- och höstvattnet där man även kan Hjornsjärnet, ett för byggen mytomspunnet objekt. Vid Kungstorpsberget där man bröt byggnadssten möter man en ansträngande brant. Var där försiktig med barnen. Leden passerar sedan "gamle hytto" en kopparhytta som lär ska vara en av de äldsta i Tunabergslag och fortsätter förbi "Kuskstjälpargruvan" och "Mormorgruvan" där det finns goda parkeringsmöjligheter och i närheten en milstolpe och en väghållningssten från 1800-talets slut. Därefter förbi "Lilldammen" vid Nyhyttan och ut på den gamla malmvägen från Kärrgruvan fram till Stordammen som var betydligt större än vad vi ser idag. Vattnet härifrån rann ner till Tomtadammen, där den drev stånggången. Idag är Stordammen en torvtäckta där i de konstgjorda sjöarna samlas många andfågla. Strax därefter når vi Kärrgruvan, slutpunkten för denna ettapp.

Ettappledare

Göran Libell
Nyköpingsvägen 3
610 54 NÄVEKVARN
Tel 0155-536 31

Föreningen Sörmlandsleden, Box 220, 613 10 OXELÖSUND, tel: 0155-355 64

SÖRMLANDSLEDEN

Etapp 37:2 Gruvleden

Kärrgruvan - Koppartorp

8,5 km

ca 3 tim

En lätt och trevlig vandring i omväxlande natur där leden drags förbi en mängd gruvhål och hyttplatser. Kärrgruveområdet har snyggats upp. Här har järnmalmshyttning främst skett under 100 år från senare delen av 1700-talet. I detta område finns över 40 gruvbrytningar med olika resultat. Vid Blombergsgruvorna ser man spår av så kallad tillmakning, en metod att bryta malm, innan krutet kom till användning. Man eldade och kylde därefter av så att berget sprack.

Mellan Blombergstorp och Laggårbo finns dammvallarna kvar för vattenkraften till en gammal bondehytta. I detta område har man faktiskt under 1997 och 1998 provborrat efter zink ned till närmare 150 meters djup. Vad dessa provborringar givit för resultat har gruvprospekteringsföretaget ännu ej avslöjat.

Hultebo "sölvegruva" skall ha varit arbetad på Gustav Vasas tid, där man trodde sig ha funnit silver, men kanske var det blyglans. Söder om Tidkehyttan går man efter en gammal malmväg. Vid Tidkehyttan har det varit hytt-drift sedan 1500-talet men mest i slutet av 1700-talet. Lövdalsgruvan - en järngruva aktiv på 1820-talet.

På leden mellan Hultebo och Tomta finns en intressant hällristning en så kallad kulhäll med bl a flera skepp och tecken.

Norr om Tomta passerar leden västra delen av kopparmalmsområdet med flera gruvhål. Under 1800-talet bröts här även koboltmalm. Nere vid Tomtabäcken fanns vattenhjulen för stånggångar ända upp till Koppartorp och Storgruvan för att få kraft att pumpa upp vatten. I Koppartorp gamla gruvby skall man se hembygdsgården och byggnaderna kring denna.

Se även kyrkan i Koppartorp, den enda träkyrkan i Sörmland.

Etappansvarig: Bo Jonsson
Fritidsbostad tel 0155-523 21
bost 0155-971 21